

- С. 18. **10.** Колодко Г. Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран / Пер. с польск. – Мн., 2002. – С. 16, 17, 28. **11.** Гринин Л.Е. Национальный суверенитет и процессы глобализации // ПОЛИС. – 2008. – № 1. – С. 144, 131. **12.** Панарин А.С. Искушение глобализмом. – М., 2000. – С. 26. **13.** Марков А., Косминский А. Глобализация началась 10 тысяч лет назад и закончится в XXI веке. // http://eliodynamics.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=62&Itemid=1 **14.** Бурачас А. Суверенитет // 50/50: Опыт словаря нового мышления. – М., 1989. – С. 519; Цымбурский В.Л. Идея суверенитета в посттоталитарном контексте // ПОЛИС. – 1993. – № 1. – С. 18; Коновалов В.Н. Российский суверенитет в условиях глобализации. – М., 2003. – С. 337–346; Пастухова Н.Б. Государственный суверенитет в эпоху глобализации // Журнал российского права. – 2006. – № 5. – С. 130–140; Тихомиров Ю.А. Суверенитет в условиях глобализации // Право и политика. – 2006. – № 11. – С. 37–44. **15.** Исагалиев А.К. Глобализация и ее влияние на развитие общего рынка труда // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. – 2006. – № 6. – С. –70. **16.** Політична система України : проблеми становлення і розвитку: Монографія / В.С. Великочій, М.А. Генік, Г.О. Дичківська та ін; За ред.В.І.Кафарського – К., 2008. – С. 37. **17.** Гринин Л.Е. Национальный суверенитет и процессы глобализации // ПОЛИС. – 2008. – № 1. – С. 123. **18.** Гуцалюк М. Протидія комп'ютерній злочинності // Право України. – 2003. – № 6. – С. 114–115. **19.** Красиков С.А. Глобализация: политические риски открытости // ПОЛИС. – 2008. – № 2. – С. 166. **20.** Колотова Н.В. Право и права человека в условиях глобализации // Государство и право. – 2006. – № 2. – С. 105. **21.** Поляков А.В. Теория права в глобализирующемся обществе: постмодернистская интерпретация // Теория права и государства. – 2007. – № 6. – С. 8

Т. В. БИКОВА

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: МОДЕЛІ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анализируется современная языковая политика в независимой Латвийской Республике. Осуществлена периодизация становления и формирования языковой политики Латвии, выделены основные четыре модели языковой политики Латвийской Республики. Очерчены перспективы развития языковой ситуации страны в ближайшие годы.

In the article description of development and forming of modern linguistic policy is given in independent Latvian Republic. Taking into account experience of predecessors, an author is do a division into the periods of becoming and forming of linguistic policy of Latvia, basic four models of development and formings of linguistic policy, which modern Latvian Republic passed, are selected. In the end logical conclusions and prospects of development of linguistic political situatsi country are given in the nearest years.

Сучасна мовно-політична ситуація в Україні потребує якнайскорішого вивчення і врахування досвіду інших незалежних держав у розв'язанні мовної проблеми. Найявність у соціолінгвістичному просторі країни двох найчисельніших ет-

носпільнот – українців і росіян визначає ступінь політизованості мовної ситуації, що насамперед пояснюється її деформованістю: кількісне співвідношення носіїв української і російської мов не відповідає кількісному співвідношенню етнічних українців і росіян. Досвід країн Балтійського регіону з цього приводу є корисним у подоланні дисбалансу в мовній ситуації України на користь російської мови.

Мовна ситуація в Латвії є одним із найактуальніших питань державної політики країни. При аналізі мовної політики Латвійської Республіки важливо враховувати соціолінгвістичні концепції Е. Гидденса, М. Фуко, Ю. Хабермаса впливу мовної політики держави на соціокультурні явища у суспільстві.

Усе те, що відбувається у Латвії після 1991 р., насамперед умотивовується фактом розпаду СРСР. Він призвів до глибокого конфлікту між прагненням побудувати національну державу і бажанням зберегти колишній простір у формі, яка передусім має відповідати реаліям мовної ситуації.

Історія формування сучасної мовної політики Латвійської Республіки має декілька періодів. Саме тому, враховуючи досвід попередників щодо класифікації мовної ситуації Латвії після 1991 р., маємо можливість виокремити чотири моделі розвитку і формування мовної політики Латвійської Республіки:

- модель соціально-білінгвальної мовної політики суспільства (кінець 1980-х – 1989 рр.);
- модель монолінгвальної мовної політики суспільства (1989 – 1999 рр.);
- модель протекціоністської мовної політики суспільства (1999 – 2004 рр.);
- модель мовної інтеграції латвійського суспільства в європейську мультилінгвальну політичну спільноту.

Проте подані моделі мовної політики держави не виступають як окремі категорії. Протягом одного періоду часу вони певним чином взаємодіяли, витісняли одна одну або існували паралельно. Саме тому вищезгадані моделі чітко не можуть пов'язуватися із певним проміжком часу, а це є головною особливістю розвитку мовної політики Латвійської Республіки.

Характеризуючи першу модель соціально-білінгвальної мовної політики латвійського суспільства кінця 1980-х років, варто відзначити соціальний білінгвізм¹. Він був пов'язаний з тим, що найчастіше мовою органів державної влади, державної політики, освіти і культури ставала російська мова. На початок 1980-х років вона поступово почала витісняти зі всіх сфер вживання латиську мову, в тому числі із правоохоронної, адміністративної, банківської. Цей процес став наслідком багато чисельної імміграції переважно російськомовного населення Радянського Союзу після 1946 р., чому сприяла і політика тодішнього партійного керівництва СРСР. Латиська мова почала активно асимілюватися і перетворюватися на другорядну мову побуту.

Проте наприкінці 1980-х років мовна ситуація почала кардинально змінюватися у зв'язку зі зміною політики СРСР щодо республік, які входили до її складу: дозволялося проводити мовні конференції, з'їзди, диспути, учасники яких висловлювали помітне зацікавлення національними і регіональними мовами, культурами, фольклором, перекладом. Тобто, на думку П. Діні, відбувалося «нове отримання мовної ідентичності».

Вагомий крок у процесі законодавчого вирішення питання соціобілінгвізму в напрямі зміни мовних пріоритетів було зроблено на З'їзді творчих спілок 1–2 червня 1988 р. Більшість письменницької, наукової і культурної еліти висунула тезу про необхідність визнання за латиською мовою статусу державної мови.

Також паралельно критикувалася панівна роль російської мови в суспільстві, корінною мовою якого є латиська.

З метою з'ясування громадської думки жителів Латвії з цього питання була створена робоча група Президії Верховної Ради ЛРСР. 30 серпня 1988 р. у газеті «Падомью Яунатне» була опублікована стаття «Про статус латиської мови – існуючий і бажаний», на яку надійшло близько 10 тисяч листів з 354 280 підписами з усіх кінців ЛРСР за набуття латиській мові статусу державної. 6 жовтня 1988 р. Президія Верховної Ради Латвійської РСР прийняла «Постанову про статус латиської мови». Постанова проголошувала статус латиської мови на території ЛРСР як державної, передбачала всебічний розвиток і вивчення латиської мови, гарантію її застосування в державних органах, установах і на підприємствах, у сфері освіти і науки, службах побуту тощо. Віднині оформлення документів для всіх громадян мало здійснюватися або російською, або латиською мовами на вибір.

У період з 1989 по 1991 р. у Латвійській РСР відбувалася поетапна трансформація моделі соціально-білінгвальної мовної політики на монологіальну, яка передбачала орієнтувати лише на одну мову. Початковим моментом формування монологіальної мовної політики тогочасного латвійського суспільства стало прийняття 5 травня 1989 р. Закону про державну мову ЛРСР. Укладачі Закону 1989 р. відразу ж орієнтували громадян на причини зміни статусу латиської мови: обмеженість сфери її вживання у державному та суспільному житті; необхідність захисту латиської мови від посягань на державність із боку російської.

У ст. 1 Закону 1989 р. латиська мова відповідно до Конституції ЛРСР проголошувалася державною. В інших статтях і положеннях визначалися сфери її використання в державному управлінні, народному господарстві і громадянській діяльності. Так, ст. 4 визначалася мова спілкування з органами державного управління: латиська або російська на вибір громадянина, відповідно самі органи держуправління мають спілкуватися з громадянином, який до них звернувся, на прийнятній для обох сторін мові. Соціальний білінгвізм продовжував панувати і в галузі освіти: ст.11 Закону 1989 р. забезпечувала гарантії на отримання освіти латиською або російською мовами. Окремі позиції монологізму помічено в ст.16, 17, 19 Закону про мови 1989 р.: тільки латиською мовою мали писатися назви міст, установ, підприємств, організацій, латиські імена, прізвища, а принагідно використовувався переклад. Затверджувалося право громадян вивчати латиську мову за програмами, що фінансуються з бюджету. Законом також охоронялося «поважне ставлення до всіх мов і діалектів, які існують у Латвії». Нагляд за виконанням Закону про мову 1989 р. ставився в обов'язок Комісії з мови Президії Верховної Ради ЛРСР, а також Радам народних депутатів на місцях (ст. 21 Закону про мови 1989 р.). Мова латиського народу стала офіційною, проте істотні перетворення почали відбуватися тільки після проголошення 1991 р. незалежності Латвійської Республіки.

Від початку проголошення політичної незалежності Латвії (21.08.1991 р.) мовне питання стало пріоритетним напрямом державної політики країни. Латвійське суспільство почало працювати в іншому напрямі – якнайбільшого і найскорішого відхрещення від політики колишнього СРСР. Фактично мова стала політичним інструментом регулювання взаємовідносин у суспільстві. Мовна політика держави стала складовою державної політики й ідеології, що розумілася як пошук і формування національної ідентичності латишів на основі якої – од-

на національна мова, а також, на думку А. Сміта, малася на увазі «підтримка і постійне відтворення певного складу, набору цінностей, символів, спогадів, міфів і традицій, які становлять особливу культурну спадщину нації, а також ідентифікацію окремих індивідів з цією особливою спадщиною, набором цінностей, символів, спогадів, міфів і традицій»².

У зв'язку з тим, що Закон про мови 1989 р. не відповідав концепції монолігвальної держави, його було частково виправлено вже 1992 р. 31 березня 1992 р. було прийнято Закон «Про зміни і доповнення до Закону про мову Латвійської Радянської Соціалістичної Республіки». Експліцитні відгуки щодо російської мови були прибрані, посилена ієрархія мов з пріоритетом латиської, російська була прирівняна до інших іноземних мов (подібні зміни були зроблені в Литві і Естонії в 1995 р.). Хоча в 4-му розділі Закону про мови 1992 р. зазначено: «Всі працівники державного сектору, підприємці... повинні знати і використовувати державну мову та інші мови до такого ступеня, щоб вони могли виконувати свої професійні обов'язки», проте на практиці ці норми реалізовувалися поступово. Так, було прийнято спеціальний указ про особливості імплементації Закону про мови. Він передбачав трирічний перехідний період, за який працівники державних установ та організацій, які не володіли латиською мовою, мали час її вивчити. Поступово вирізнялася тенденція до звуження паралельного використання російської і латиської мов в державному секторі управління.

Статус латиської мови як державної в Латвії був зафіксований у Конституції Латвії 6 листопада 1998 р. У зв'язку з цим розгорнулася суспільна дискусія щодо Закону «Про громадянство». Наприклад, активно обговорювалося питання, чи потрібно автоматично надавати громадянство дітям, які народилися в Латвії після 21 серпня 1991 р. Це положення було затверджене після референдуму, де більшість відповіла на це питання позитивно. У 1999 – 2000 рр. новими громадянами стали вже 27 000 осіб. У цей час спостерігається наростання стурбованості долею латиської мови у багатьох державних урядовців, патріотично і налаштованих настроєних громадян, а також латишів-емігрантів. Латвійські дослідники чітко виокремили головні завдання мовної політики: 1) розбудова ієрархії мов, забезпечення існування латиської мови в складній і змагальній мовній ситуації; 2) формування лінгвістично нормалізованого суспільства з титульною мовою, що функціонує як єдина офіційна мова, але з лояльними білінгвальними меншинами, які існують в рамках культурних автономій.

Сучасна мовна політика Латвії заснована на концепції нації-держави. Її прихильники припускають, що ця ідея «цілком життєздатна в сучасному світі і що можна проводити її в життя за допомогою демократичних методів, навіть при тому, що в державі живе неомогенне з етнічної точки зору населення»³. У реалізації цієї ідеї є чимало труднощів і суперечностей. Так, І. Дривісте, описуючи основи мовної політики Латвії як сучасної реальності, пише і про націю-державу, маючи на увазі найважливіший, націотворчий етнічний компонент – латишів, і про політичну націю, яка об'єднує всіх громадян, і про громадянську націю, на яку перетворюється латвійське суспільство. Вона відзначає, що «навчає державу не етнічна нація, а швидше політична нація (загальна сума всіх громадян держави із загальними уявленнями про громадянство, об'єднана мовою держави, загальними етнічними і політичними інтересами і патріотичним ставленням до держави)», що «мовна політика – частина етнічної політики і повинна захищати загальний засіб комунікації, важливий для існування держави – державна мова»⁴.

На думку С. Рижаквої, можна відзначити спробу об'єднання декількох різних, навіть взаємовиключних підходів до формування єдиної державної ідеї⁷. Найголовнішим суперечливим мотивом, що розділяло суспільство на другому етапі формування мовної політики Латвії і не отримав принципового рішення, є взаємозв'язок і розділення уявлень про «латиське» і «латвійське», що відображається і в дискусіях про мову або мови, на яких висловлюють свою думку жителі Латвії.

Третій етап розвитку мовної політики в Латвійській Республіці пов'язаний із появою нового Закону про мову. Передусім латвійські законодавці прагнули більшої точності та чіткості в регламентації використання латиської мови в структурах державної влади і управління, підприємницької діяльності, освіти і публічної інформації. В Законі про мову 1999 р. ці норми були виконані. За офіційними джерелами, цей Закон виявився більш ліберальним, ніж попередні закони про мову 1989, 1992 рр. Закон про мови 1999 р. чітко встановлює, наскільки держава може втручатися в приватний сектор, регулюючи застосування мови, якщо не порушені законні інтереси суспільства. У разі будь-якого втручання необхідно враховувати права і інтереси приватного підприємства. Закон набув чинності 2000 р. після того, як був розроблений за тісної співпраці з експертами ОБСЄ і Ради Європи, забезпечивши таким чином його відповідність міжнародним стандартам з прав людини. Про ухвалення Закону про мови 1999 р. позитивно висловилися Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин і керівництво Європейського Союзу.

Проте реалії застосування норм цього Закону були надто жорсткими. Так, згідно зі ст. 3.1. державною мовою Латвійської Республіки проголошувалася латиська мова. Це важливе положення лягло в основу й інших законодавчих документів (Закону про громадянство, Закону про радіо- і телемовлення, Закону про освіту Латвії). Механізм взаємовідносин латиської з іншими мовами Латвії виписаний у 3 і 4 статтях Закону про мову, де зазначено, що держава захищає лімську мову і латгальську писемність (у офіційній мовній політиці Латвії латгальська мова на сьогодні вважається діалектом або сукупністю діалектів). Всі інші мови позначені як іноземні (ст.4 Закону про мови 1999 р).

Головна мета Закону про мови 1999 р. – «забезпечити збереження, захист і розвиток латиської мови; збереження культурно-історичної спадщини латиського народу; право вільно користуватися латиською мовою у всіх сферах життєдіяльності на території Латвії; інтеграцію представників національних меншин у суспільство Латвії, дотримуючись їх права користуватися рідною або будь-якою іншою мовою; збільшення впливу латиської мови в культурному середовищі Латвії, сприяючи тим самим процесу інтеграції в латвійське суспільство» (ст. 1). Закон визначає, де і як повинна використовуватися державна мова. Цедержавні установи, органи самоврядування, юриспруденції, збройні сили, освітні організації; публічно демонстровані фільми повинні супроводжуватися субтитрами або перекладом латиською (фактично, в більшості випадків є також і російські субтитри), інтерв'ю, проведені іноземною мовою і транслювані по радіо, повинні супроводжуватися хоча б коротким перекладом на латиську; всі найменування місць, географічних об'єктів, установ Латвії повинні бути написані латиською мовою. Інформація широкого вживання – етикетки, афіші, ярлики, вивіски – має бути латиською мовою, або містити переклад. У ст. 19 Закону визначається порядок графічного відображення в документах імен і прізвищ у зв'язку із нормами

латиської літературної мови, хоча уточнюється, що латиське написання може бути доповнене латинською транскрипцією імені, що точніше відображає фонетику оригіналу. Передбачається, що в цілому домінує латиська мова як мова вищої (а пізніше і середньої) освіти, наукова робота, за домовленістю з Вченою радою, яка присвоює науковий ступінь, може бути написана і захищатися іноземними мовами, при тому, що автореферат написаний латиською. Крім того, 2006 р. була прийнята поправка про можливість відповідати на мові за вибором учня під час складання іспитів на атестат про середню освіту. Закон не регламентує мову неформального спілкування, внутрішньої діяльності суспільних організацій етнічних меншин, релігійних заходів.

Фактично з 1999 р. формується модель протекціоністської мовної політики (К.Вітман), яка передбачає політику держави, у даному разі у галузі мови, освіти і науки, спрямовану на виокремлення державної мови від інших мов, мається на увазі російська мова як друга за чисельністю носіїв в Латвії. На думку латвійської російськомовної преси, саме в цей час на території Латвійської Республіки сформувалася така російськомовна спільнота, яка насамперед орієнтується на Росію, не має наміру самостійно вивчати латиську мову, проте через свою чисельність здатна вплинути на політичне і культурне життя Латвії. Однак і Конституцією Латвії, і численними законодавчими актами (закони «Про громадянство», «Про освіту», «Про мову» тощо) ці жителі Латвії позбавлені можливості впливати на формування латвійської державної політики.

Водночас завдяки втручання багатьох громадських, найчастіше російськомовних політичних організацій (наприклад, активна діяльність політичної організації «За права людини в єдиній Латвії (рос. – «ЗаПЧЕЛ»)), численні позиції протекціоністської мовної політики стали піддаватися суспільній критиці. Насамперед критикують збільшення повноважень інспекторів Центру державної мови: інспектора можуть відвідувати всі суспільні і приватні інститути, підприємства, неурядові організації, запрошувати всіх, кого захочуть, на іспит до Центру, і анулювати видані сертифікати про знання мови. Також був введений завищений параметр вищої категорії знання державної мови: потрібне його знання «на рівні рідної мови».

З 1 вересня 2000 р. у Латвії відповідно до Закону про мову використання латиської мови стало обов'язковим передусім під час звернення громадян до державних установ або муніципальних органів, під час спілкування державних службовців між собою. Було зроблено повідомлення, що вся офіційна інформація розповсюджуватиметься лише державною мовою, в тому числі реклама. Нарешті, тексти всіх публічних заходів, включаючи театральні оголошення, концерти, оперу, балет, цирк повинні бути перекладені державною мовою. У доповненнях і поправках до Конституції Латвії від 30 квітня 2002 р. прослідковується стратегія подальшого зміцнення і розвитку статусу державної мови. На думку багатьох дослідників, це не «принципові зміни, а наростання надмірності».

Внаслідок критики, не тільки внутрішньої, але і міжнародних організацій, до часу вступу Закону в силу текст Закону був змінений і пом'якшений. Проте у ньому залишаються положення, які є джерелом напруження у латвійському суспільстві. Серед питань, на які звернули увагу саме міжнародні організації, латвійський звуковий супровід окремих суспільних заходів, а також список професій, для яких знання латиської мови є обов'язковим. Так, на 1 вересня 2000 р. Комісар ОБСЄ Макс Ван дер Стул офіційно визнав, що Закон про мови 1999 р.

відповідає у більшості випадків міжнародним зобов'язанням Латвії і Конвенції про захист національних меншин, проте існують положення у законі, які бажано вдосконалити. Тим більше, що, саме відштовхуючись від Конституції та основних вимог Закону про мови і було створено 1995 р. Закон Латвійської Республіки «Про Латвійське радіо і телебачення». Власне, цей Закон був підпорядкований вимогам попереднього Закону про мови 1992 р., а положення нового Закону про мови 1999 р. на 2000 р. ще не були враховані.

В одному зі своїх численних інтерв'ю тодішній президент Латвії В. Віке-Фрейберга, відповідаючи на питання, чи можлива в її країні така ж ситуація, як у Фінляндії (дві державні мови – фінська і шведська), сказала: «Якби в Латвії було тільки 9% людей, які говорять російською мовою, як у Фінляндії – які говорять на шведській, то у нас би не було жодних проблем. А в зв'язку з тим, що у нас абсолютно інший процентний склад, ми маємо піклуватися про те, щоб латиська мова існувала і функціонувала у всіх сферах». Тобто, як бачимо, дискримінаційний характер мовної політики в цей час був чітко спрямований на збереження і захист латиської мови.

У зв'язку з такою реалізацією протекціоністської мовної політики з кінця 1999 р. було досягнуто значного успіху в оволодінні латиською мовою. І. Друвісте, підтримуючи позицію президента країни, виходячи зі статистичних даних кінця 1990-х рр., відзначає, що понад 65 % латишів (за даними 2004 р. – близько 43 %) вважають, що латиська мова дотепер знаходиться в небезпеці. Вона пояснює, чому і як слід захищати латиську мову: «Російська мова та інші суперники, англійська, мають дві принципові особливості: це мови значного поширення і міжнародного спілкування. Латиська мова цього не має. В умовах ринкової економіки необхідні тільки компенсаторні механізми». Об'єктивація латиської мови призводить до певного відчуження. При цьому мовна політика в юридичному, педагогічному та інших аспектах, конституціональний статус латиської мови, нормативні акти, програма мовної політики Латвії, інститути мови, а також посилення кодифікації норм латиської літературної мови, його подальша стандартизація, виконують насамперед захисну функцію. Сюди ж належать обговорювані (але фактично не вживані) заходи зі штучного обмеження побутового, повсякденного вживання російської мови.

За статистичними даними 2000 р., було офіційно визнано, що 75 % жителів, які говорять мовами національних меншин, у Латвії отримують білінгвальну освіту за рахунок держави. До них належать ті, хто вчиться в російських, єврейських, польських, литовських, українських, білоруських, естонських і циганських школах, де навчають основ латиської як другої мови. Це дає змогу стимулювати подальше вивчення латиської мови і сприяти інтеграції кожного мешканця в суспільство для того, щоб надалі вони не зазнавали труднощів через недостатнє знання латиської мови.

5 липня 2001 р. Сеймом було прийнято Закон про Фонд інтеграції суспільства, що набув чинності 1 вересня 2001 р. З 2002 р. Фонд здійснює фінансування проєктів «Навчання дорослих латиській мові», забезпечуючи можливість безкоштовного освоєння та вивчення латиської мови всіх бажаючих завдяки організації спеціальних курсів. За офіційними даними, з 2002 по 2007 р. їх відвідало 12 000 осіб, що свідчить про популяризацію таких курсів серед населення країни.

На даному етапі можна говорити про своєрідну модель мовної інтеграції латвійського суспільства в європейську мультилінгвальну політичну спільноту.

Цей період фактично розпочався з 2004 р. – часу вступу Латвійської Республіки до Європейського Союзу (1 травня 2004 р.) і триває досі. Нелатиші, які проголошували тоді за вступ Латвії до Європейського Союзу, сподівалися, що в рамках демократичної Європи національні меншини Латвії зможуть ефективніше відстоювати свої права на збереження своєї мови, культури і школи. В галузі взаємодій мовної і освітньої політики єдиної думки латвійське суспільство так і не дійшло. Європейська спільнота офіційно схвалила реформу освіти 2004 р. Так, вже 12 лютого 2004 р. Комісар з прав людини Ради Європи А.Хил-Роблес підтримав реформу освіти в Латвії. Реформу освіти також схвалив Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин Р. Екеус. Під час своїх останніх відвідин Латвії він підтвердив, що реформа відповідає міжнародним стандартам прав меншин і виразив упевненість у тому, що латиську мову в класах треба використовувати більше, оскільки латиська мова є офіційною державною мовою. Комісар підкреслив, що Латвія має не тільки права, а й обов'язки щодо проведення реформи. В 2005 р. Р. Екеус позитивно оцінив можливість вільно вибирати школам предмети, які викладаються державною мовою.

Наступним кроком до формування моделі мовної інтеграції латвійського суспільства в європейську мультилінгвальну політичну спільноту стала ратифікація 26 травня 2005 р. Рамкової Конвенції про захист національних меншин. Сеймом Латвії зроблено суттєве уточнення: оскільки в Конвенції відсутнє визначення терміна «національна меншина», то офіційно необхідно уточнити значення цього терміна: він включає в себе громадян Латвії, які в культурному, релігійному і мовному плані відрізняються від латишів, впродовж поколінь традиційно проживають в Латвії і вважають себе такими, що належать до Латвійської держави і суспільства. Керівництво Латвії виходило із визначень, які використовують держави – учасниці Конвенції, доповнивши їх одним істотним елементом – якщо тільки закон не передбачає винятків – правами, передбаченими Конвенцією, можуть скористатися особи, які не є громадянами Латвії або іншої держави, які постійно і на законній підставі проживають у Латвійській Республіці, не належать до національної меншини у рамках визначення національної меншини, даної Латвією, проте ідентифікують себе як національну меншину відповідно до даного визначення.

У зв'язку із прийняттям Конвенції Латвійській Республіці було зроблено рекомендації щодо напрямку освітньої політики з боку Комітету з прав людини, Комітету з прав дитини і Комітету з ліквідації расової дискримінації, Європейської Комісії та інших міжнародних організацій. Проте більшість із цих рекомендацій на 2007 р. залишалася невиконаною. Це насамперед пов'язане із особливістю культурно-лінгвістичної політики ЄС. Ці рекомендації мають координаційний і рекомендаційний характер, без наслідків «прямої дії». Тобто ЄС порекомендував змінити напрям мовної політики Латвійської Республіки на більш лояльний щодо мови і освіти національних меншин, а уряд Латвії продовжив далі дискримінаційні утиски у галузі мовної політики.

Таким чином, мовна політика Латвійської Республіки у період з 1999 р. істотно впливає на перебіг освітньої політики, зокрема освітньої реформи 2004 р., коли більшість предметів (60%) у школах національних меншин почала викладатися державною мовою без отримання на те згоди нелатишів.

Латвійські можновладці при формуванні мовної політики країни мають звертатися до досвіду інших європейських країн. Так, своєрідно вирішено мовну про-

блему в Іспанії. Іспанські власті не вимагають від жителів країни демонструвати єдність мови і нації. Іспанські області наділені широкою автономією, а іспанську мову місцеві жителі називають кастильською. Жителі приморської Каталонії розмовляють каталонською мовою, баски – баскською, несхожою на інші мови. Широка автономія областей в Іспанії закріплена конституцією, всі «місцеві» мови вивчають починаючи з дитячого садочка. Незважаючи на таку вільну мовну політику, Іспанія залишається єдиною державою.

Отже, враховуючи всі чотири моделі мовної політики Латвії, зазначимо, що сучасна мовна стратегія Латвійської Республіки має ґрунтуватися на таких принципах: державна мова є символом держави і одночасно її механізмом інтеграції в європейську культурну і мовну спільноту; забезпечення для всіх жителів Латвійської Республіки належних умов для вивчення державної мови; збереження мов національних меншин країни; сприяння і заохочення жителів Латвійської Республіки до вивчення іноземних мов із метою інтеграції в європейський мультлінгвальний простір.

Водночас дуже важливо підібрати для досягнення мети такі засоби, які об'єднують, а не розколюють суспільство, засновувати політичні рішення на раціональних аргументах, а не наслідках історії. Необхідно подолати зосередженість латвійської політики на питаннях минулого, в центрі її повинні бути питання подальшого просування держави і суспільства в майбутнє.

1. *Druviete I. Linguistic Human Rights in the Baltic States // International Journal of the Sociology of Language.* – 1997. – № 127. – P. 161–185. 2. *Smith A.D. Nationalism and modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism.* – N.Y.; L.: Routledge, 1998. – P. 30. 3. <http://www.shh.neolain.lv /seminar14/pimenov1.htm> 4. *Druviete I. Language Policy and Protections of the State Language in Latvia.* – [http://www.li.lv/en/?id\\$=5](http://www.li.lv/en/?id$=5) 5. <http://www.shh.neolain.lv/seminar23/aim9.publikasija.htm>

Ю. М. ДМИТРИЄНКО

ЧОМУ УКРАЇНЬСЬКА ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ – УКРАЇНЬСЬКА?

Исследуется роль, значение и место национальных особенностей в украинском правовом сознании в соотношении с общими аспектами общественного правового сознания, раскрыто значение правового сознания в современном общественном развитии, показана роль украинского правового сознания в формировании национальных и межнациональных отношений. Раскрыто содержание понятия «украинское правовое сознание».

The role, value and place of national features in the Ukrainian legal consciousness in the ratio with the general aspects of public legal consciousness is investigated, value of legal consciousness in a modern public life is opened, the role of the Ukrainian legal consciousness in formation of national and international relations is shown. The concept maintenance «The Ukrainian legal consciousness» is opened.

© ДМИТРИЄНКО Юрій Миколайович – кандидат філософських наук, член-кореспондент МАНЕБ, здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка